

Ulu Öndərin 31 iyul 2002-ci il tarixli fərmanının müstəqillik salnaməsindəki yeri

Dövlət sərhədlərinin toxunulmazlığı ölkənin təhlükəsizliyinin və ərazi bütövlüyünün başlıca təminatçısıdır. Azərbaycan tarixində dövlətçiliyin formalaşması ilə sərhəd mühafizə sisteminin inkişafı paralel və ayrılmaz proses olmuşdur. Bu uzun yolda Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sərhəd Xidmətinin (DSX) təsis edilməsi müasir dövlət quruculuğu salnaməsində müstəsna əhəmiyyətə malik strateji addımdır. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu milli təhlükəsizlik konsepsiyasının məntiqi nəticəsi olaraq 2002-ci il iyulun 31-də imzalanmış tarixi Fərmanla Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Sərhəd Qoşunları İdarəsinin əsasında Dövlət Sərhəd Xidmətinin yaradılması sərhəd mühafizəsi işinin keyfiyyətə yeni mərhələyə yüksəldilməsinə, statusunun mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı səviyyəsinə qaldırılmasına səbəb oldu. Bu, müstəqil Azərbaycanın milli maraqları qorumaq əzmini və dövlətçilik təfəkkürünün yetkinliyini nümayiş etdirən tarixi qərar idi. Bu addım sərhəd təhlükəsizliyi məsələlərinin birbaşa dövlət başçısının diqqət mərkəzində saxlanılmasını, çevik qərar qəbul etmə mexanizminin yaradılmasını və sərhəd mühafizə sisteminin müasir təhdidlərə adekvat cavab verə biləcək şəkildə modernləşdirilməsini təmin etdi.

Azərbaycanın sərhəd mühafizə tarixinin kökləri qədim dövrlərə gedib çıxs da, müasir anlamda ilk təsisatlanma XX əsrin əvvəllərinə, Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrünə təsadüf edir. 1918-ci il mayın 28-də müstəqilliyini elan edən hökumət dövlət quruculuğunun digər mühüm sahələri ilə yanaşı, sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi və qorunması məsələsini də prioritet vəzifə kimi qarşıya qoymuşdu. Dövlətin ərazi bütövlüyünü təmin etmək, xarici müdaxilələrin qarşısını almaq və iqtisadi suverenliyi qorumaq məqsədilə sərhəd mühafizə və gömrük strukturlarının yaradıldı. 1919-cu il avqustun 18-də parlament tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının gömrük baxımından sərhəd mühafizəsinin təsis edilməsi haqqında" qanunun qəbul edilməsi milli sərhəd mühafizə sisteminin hüquqi əsaslarının yaradılması istiqamətində atılmış mühüm addım oldu. Qanuna əsasən, Hərbi Nazirliyin tərkibində sərhəd qoşunları dəstələrinin formalaşdırılması nəzərdə tutulurdu. Lakin mürəkkəb hərbi-siyasi şərait, qonşu dövlətlərlə sərhədlərin tam müəyyənləşdirilməməsi və daimi xarici təhdidlər prosesin tam gücü ilə həyata keçirilməsinə imkan vermədi. Buna baxmayaraq, cənub sərhədlərində asayişin təmini və qaçaqmalçılıqla mübarizə sahəsində görülen işlər gənc dövlətin sərhəd toxunulmazlığına verdiyi önəmi göstərirdi. Xəzər dənizində milli donanmanın yaradılması cəhdi də Cümhuriyyətin su sərhədlərini qorumaq əzminin təzahürü idi. Lakin 1920-ci ilin aprelində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutu milli sərhəd mühafizə sisteminin qurulması prosesini yarımçıq qoydu.

Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə Azər-

edərkən mövcud hərbi-texniki infrastrukturu yarasız hala salmışdılar. Şimal və qərb istiqamətlərində isə sovet dövründə heç bir sərhəd infrastrukturu mövcud deyildi. Yeni yaradılan sərhəd məntəqələri çadırlarda, vaqonlarda və ya uyğunlaşdırılmış binalarda yerləşirdi. Sərhədlərin lazımi səviyyədə qorunmaması ölkəni transmilli səviyyədə cinayətkarlığın, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinin, silah-sursat qaçaqmalçılığının və qeyri-qanuni miqrasiyanın hədəfinə çevirmişdi. Ermənistan tərəfindən ərazilərin işğalı nəticəsində İran İslam Respublikası ilə dövlət sərhədinin 132 kilometrlik hissəsinə nəzarət tamamilə itirilmişdi. Bütün bu amillər ölkənin milli təhlükəsizliyi üçün ciddi təhlükələr yaradırdı. 1992-ci ilin iyun ayında milli sərhəd qoşunlarının ilk əsərləri şimal sərhədlərinin mühafizəsinə başlasalar da, peşəkar kadr çatışmazlığı, maddi-texniki təminatın zəifliyi və vahid idarəetmə sisteminin olmaması səbəbindən sərhəd mühafizəsi istənilən səviyyədə təşkil edilməmişdi. Bu dövrdə Sərhəd Qoşunları Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin tərkibində fəaliyyət göstərən idarə statusunda idi ki, bu da qurumun səlahiyyətlərini və imkanlarını məhdudlaşdırırdı.

1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdan Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu siyasətinin mərkəzində ordu quruculuğu və milli təhlükəsizliyin təminatı dayanırdı. Ümummilli Lider qeyd edirdi ki, dövlətin suverenliyi onun sərhədlərinin etibarlı mühafizəsindən başlayır. Onun "İstənilən ölkənin təhlükəsizliyi onun sərhədlərinin təhlükəsizliyi ilə təmin olunur" və "Sərhədlər nə qədər etibarlı qorunarsa, o qədər də vətəndaşlarımız sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşayacaqdır" kəlamları, sərhəd

həyata keçirilməsinə imkan yaradırdı.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət nəticəsində DSX regionun ən müasir və qüdrətli hərbi qurumuna çevrilmişdir. Bu inkişaf prosesi bir neçə əsas istiqaməti əhatə edir.

İlk növbədə, maddi-texniki bazanın tamamilə yenilənməsi və möhkəmləndirilməsi işi həyata keçirildi. Sovet dövründən qalma köhnəlmiş infrastrukturun yerinə, ən müasir tələblərə cavab verən sərhəd zastavaları, komendantlıqlar və hərbi hissə kompleksləri inşa edildi. Sərhədlər yeni nəsil müşahidə, radiolokasiya sistemləri, mühəndis-istehkam qurğuları və yüksək texnologiyalı avadanlıqlarla təchiz olundu. Dəniz sərhədlərinin etibarlı mühafizəsini təmin etmək məqsədilə Prezident İlham Əliyevin 2005-ci il 18 fevral tarixli Sərəncamı ilə DSX-nin Sahil Mühafizəsi yaradıldı. Qısa müddət ərzində Sahil Mühafizəsi üçün regionda ana-loqu olmayan yeni hərbi baza istifadəyə verildi və donanma müasir, yüksək sürətli gözətçi gəmiləri və katerlərlə təchiz edildi. Bununla yanaşı, DSX-nin tərkibində Hərbi Aviasiya Dəstəsi formalaşdırıldı ki, bu da sərhədlərə havadan nəzarət etmək və mobil əməliyyatlar keçirmək imkanlarını dəfələrlə artırdı. Xüsusi təyinatlı əməliyyatların keçirilməsi, terrorla mübarizə və yüksək riskli vəzifələrin icrası üçün "yaşıl beretlilər" kimi tanınan Çevik Hərəkət Qüvvələri yaradıldı.

44 günlük Vətən müharibəsi Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin, o cümlədən Dövlət Sərhəd Xidmətinin qüdrətini və yüksək döyüş hazırlığını bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Müharibənin ilk günlərindən etibarən DSX-nin hərbi qulluqçuları digər qoşun növləri ilə çiyin-çiyinə döyüş əməliyyatlarında fəal iştirak etdilər. Sərhədçilər xüsusilə cəbhənin cənub istiqamətində, uzun illər işğal altında olan İranla sərhəd zolağının azad edilməsində misilsiz qəhrəmanlıqlar göstərdilər. Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı rayonları ərazisində gedən döyüşlərdə DSX-nin xüsusi təyinatlıları düşmənin müqavimətini qıraraq sürətlə Araz çayı boyunca irəliləyir və tarixi dövlət sərhədini bərpa edirdilər. Cəbrayıl şəhərinin, Hadrut qəsəbəsinin və yüzlərlə kəndin azad olunmasında sərhədçilərin müstəsna xidmətləri oldu. Xudafərin körpüsü üzərində Azərbaycan bayrağının ucaldılması anı, müharibənin ən simvolik və qürurverici məqamlarından idi. Vətən müharibəsi zamanı DSX-nin aviasiya qüvvələri də düşmən hədəflərinin məhv edilməsində, qoşunlara hava dəstəyinin göstərilməsində mühüm rol oynadı. Müharibə dövründə Dövlət Sərhəd Xidməti 47 şəhid verdi, 197 hərbi qulluqçusu isə yaralandı. Onların qəhrəmanlığı dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirildi, onlarla sərhədçi müxtəlif orden və medallarla, o cümlədən "Vətən Müharibəsi Qəhrəmanı" fəxri adı ilə təltif edildi. Zəfərdən sonra DSX-nin üzərinə məsuliyyətli vəzifələr düşdü. Azad edilmiş ərazilərdə, xüsusilə Ermənistanla sərhəddə yeni sərhəd zastavalarının qurulması, sərhəd infrastrukturunun yaradılması və sərhədlərin delimitasiya-demarkasiya prosesi başa çatana qədər etibarlı mühafizəsinin təşkili kimi mühüm tapşırıqlar uğurla həyata keçirilir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müdrik və uzaqgörən qərarı ilə Dövlət Sərhəd Xidmətinin yaradılması Azərbaycanın müstəqillik tarixinin ən mühüm səhifələrindən biridir. Bu tarixi addım sərhəd mühafizə sistemini sovet dövrünün köhnəlmiş idarəçilik prinsiplərindən xilas edərək, onu müasir, çevik, yüksək döyüş qabiliyyətli və milli maraqların keşiyində ayıq-sayıq dayanan quruma çevirdi. Heydər Əliyevin banisi olduğu milli sərhəd strategiyası Silahlı Qüvvələrin Müzəffər Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə uğurla davam etdirilir.

Yusif ŞƏRİFZADƏ,
"Respublika".

baycan sərhədlərinin mühafizəsi tamamilə fərqli xarakter aldı. Ölkənin İran və Türkiyə ilə cənub sərhədləri SSRİ-nin ümumi dövlət sərhədlərinin tərkib hissəsinə çevrildi və onların mühafizəsi SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin tabeliyində olan sərhəd qoşunlarına həvalə edildi. Bu dövrdə Azərbaycan faktiki olaraq sərhəd siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi prosesindən tamamilə kənarda qalmışdı. Sərhəd mühafizəsinin idarəetməsi, kadr siyasəti və strateji məqsədlər tam şəkildə Moskva tərəfindən müəyyənləşdirilirdi. Sərhəd qoşunlarının zabıt heyətinin komplektləşdirilməsində yerli kadrlara, azərbaycanlılara etimad göstərilmirdi və onların sayı olduqca az idi. Belə vəziyyət milli hərbi kadr potensialının, xüsusilə də sərhədçi peşəkarlarının formalaşmasına ciddi engel törədirdi.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 1970-ci illərdə vəziyyətin dəyişdirilməsi istiqamətində məqsədyönlü addımlar atıldı, azərbaycanlı gənclərin hərbi məktəblərə, o cümlədən sərhəd qoşunları üzrə ixtisaslaşmış ali təhsil müəssisələrinə göndərilməsi işi sistemli xarakter aldı. 1971-ci ildə Cəmişid Naxçıvanski adına hərbi liseyin yaradılması milli hərbi kadrların hazırlanmasında, gələcəkdə müstəqil Azərbaycanın silahlı qüvvələrinin, həmçinin sərhəd qoşunlarının formalaşmasında müstəsna rol oynadı. Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasəti müstəqillik illərində milli sərhəd mühafizə sisteminin qurulması üçün zəruri olan kadr potensialının təməlini qoydu.

1991-ci ildə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biri sərhəd mühafizə orqanlarının yaradılması idi. Müstəqilliyin ilk illəri olduqca çətin şəraitdə keçirdi. Bir tərəfdən Qarabağ müharibəsi, digər tərəfdən ölkə daxilindəki siyasi qeyri-sabitlik və iqtisadi böhran dövlət quruculuğu prosesinə ciddi maneələr törədirdi. Bu dövrdə Azərbaycanın sərhədləri faktiki olaraq nəzarətsiz qalmışdı. Cənub sərhədlərini mühafizə edən Sovet sərhəd qoşunları 1993-cü ilin mart-aprel aylarında Azərbaycanı tərk

mühafizəsi məsələsinə verdiyi strateji önəmin bariz ifadəsidir. Ulu Öndər mövcud sərhəd mühafizə sisteminin köklü islahatına və onun müasir tələblərə cavab verən quruma çevrilməsinə yönəlmiş qətiyyətli addımlar atmağa başladı. Mövcud Sərhəd Qoşunları Baş İdarəsinin statusu, strukturu və maddi-texniki təminatı dövrün tələblərinə effektiv cavab vermirdi. Beynəlxalq terrorizm, narkotiklərin tranziti, qeyri-qanuni miqrasiya kimi yeni təhlükələr, daha çevik, mobil və yüksək səlahiyyətlərə malik sərhəd mühafizə orqanının yaradılmasını zəruri edirdi.

2002-ci il iyulun 31-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Fərmanı ilə Dövlət Sərhəd Xidmətinin yaradılması Azərbaycanın müasir sərhəd mühafizəsi tarixində dönüş nöqtəsi oldu. Fərmanla Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Sərhəd Qoşunları Baş İdarəsi ləğv edilərək, onun əsasında mərkəzi icra hakimiyyəti statusuna malik Dövlət Sərhəd Xidməti təsis edildi. Bu, sərhəd təhlükəsizliyi siyasətinin konsepsiyasında fundamental dəyişiklik idi. Quruma mərkəzi icra hakimiyyəti statusunun verilməsi onun səlahiyyətlərini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirdi, müstəqil fəaliyyət göstərməsinə, maliyyə və maddi-texniki təminat məsələlərini daha operativ həll etməsinə imkan yaratdı. 2002-ci il dekabr ayının 12-də Prezidentin Fərmanı ilə "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sərhəd Xidməti haqqında Əsasnamə" və qurumun strukturu təsdiq edildi. Həmin sənədlər DSX-nin fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını, vəzifələrini, hüquqlarını və fəaliyyət istiqamətlərini dəqiq müəyyənləşdirdi. Əsasnaməyə görə, DSX-nin vahid sistemində onun aparatı, sərhəd qoşunları, sahil mühafizəsi, çevik qüvvələr, sərhəd nəzarəti, hərbi aviasiya hissələri və digər qurumlar daxil edildi. Bu struktur, qurumun qarşısında duran çoxşaxəli vəzifələrin - dövlət sərhədinin toxunulmazlığının təmin edilməsi, beynəlxalq terrorizmə, narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə, qeyri-qanuni miqrasiyaya, qaçaqmalçılığa qarşı mübarizənin effektiv şəkildə